

ФЕРНАН БРОДЕЛ

**СРЕДИЗЕМНО МОРЕ
И СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯТ СВЯТ
ПО ВРЕМЕТО НА ФИЛИП II**

КНИГА ПЪРВА

Превод от френски
Веселина Илиева

Съдържание

ФЕРНАН БРОДЕЛ	13
ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ	17
ПРЕДГОВОРИ	26
Към второто издание.....	26
Към третото издание	29

Част първа Ролята на географската среда

I. ПОЛУОСТРОВИТЕ: ПЛАНИНИ, ПЛАТА, РАВНИНИ	37
1. Най-напред планините	37
Физични и човешки характеристики	37
Дефиниране на планината.....	44
Планини, цивилизации и религии	48
Планинската свобода	54
Ресурси и баланс на планината	58
Планинците в града	61
Типове планински диаспори	65
Планинският живот – първа история на Средиземноморието?.....	70
2. Плата, подножия, хълмове	72
Високите равнини.....	72
„Подпрените“ земи	75
Хълмовете.....	79
3. Равнините	81
Проблемите на водата: маларията.....	83
Облагородяването на равнините.....	88
Примерът на Ломбардия.....	94
Големи собственици и бедни селяни	99

Краткосрочните промени на равнините:	
континенталната венецианска земя.....	102
Дългосрочните промени:	
съдбата на римската Кампания	106
Мощта на равнините: Андалусия	107
4. Миграционна паша или номадизъм:	
вече две Средиземномория.....	112
Миграционните паши.....	112
Номадството – по-старо от миграционната паша	114
Кастилската миграционна паша.....	119
Общи съпоставки и картографиране.....	122
Едногърби и двугърби камили:	
арабските и турските нашествия.....	126
Номадството на Балканите, в Анадола	
и в Северна Африка според западни свидетелства.....	129
Цикли, по-дълги от век.....	132
II. В СЪРЦЕТО НА СРЕДИЗЕМНОМОРИЕТО:	
МОРЕТА И КРАЙБРЕЖИЯ	135
1. Водните равнини	135
Крайбрежната навигация.....	135
В началото на португалските открития.....	142
Тесните морета – основи на историята	142
Черно море – запазна	
територия на Константинопол	144
Архипелагът – венециански или генуезки	150
Между Тунис и Сицилия	151
Средиземноморският „Ламанш“	153
Тиренският басейн.....	157
Адриатика.....	162
На изток и на запад от Сицилия.....	175
Два морски свята	176
Двойният урок на Турската и Испанската империя.....	178
Отвъд политиката.....	180
2. Континенталните крайбрежия	181
Морските народи.....	182
Слабости на морските сектори.....	185
Метрополиите	190
Възход и падения на морския живот	192

3. Островите	195
Изолирани светове?.....	196
Несигурни съществувания.....	199
По пътищата на голямата история.....	202
Островни емигранти.....	208
И островите, които морето не обгражда.....	210
Полуостровите.....	212
III. ПОКРАЙНИНИТЕ,	
или „ПО-ГОЛЯМОТО СРЕДИЗЕМНОМОРИЕ“	221
Едно Средиземноморие	
според измеренията на историята.....	223
1. Сахара, второто лице на Средиземноморието	225
Сахара: близки и далечни граници.....	225
Нищета и бедност.....	228
Големите номади.....	231
Тласъци и прониквания от степта.....	233
Керваните на златото и подправките.....	237
Оазисите.....	242
Географският ареал на исляма.....	245
2. Европа и Средиземно море	247
Провлаците и техните меридионални пътища.....	247
Руският провлак:	
към Черно или Каспийско море.....	250
От Балканите до Данциг:	
полският провлак.....	255
Немският провлак: обща схема.....	264
Алпите.....	267
Трети персонаж – многоликата Германия.....	270
От Генуа до Антверпен, от Венеция до Хамбург:	
условията за движение.....	274
Търговски баланс и търговска емиграция.....	277
Френският провлак от Руан до Марсилия.....	280
Европа и Средиземноморието.....	287
3. Атлантическият океан	289
Няколко Атлантика.....	289
Океанът в училището на Средиземно море.....	290
Съдбата на Океана през XVI в.....	292
Един късен упадък.....	296

IV. ФИЗИЧЕСКОТО ЕДИНСТВО: КЛИМАТЪТ И ИСТОРИЯТА.....	297
1. Климатичното единство.....	298
Атлантикът и Сахара	299
Един хомогенен климат.....	301
Сушата: бедствие за Средиземноморието	306
2. Сезоните.....	316
Прекъсванията през зимата.....	316
Спирането на навигацията	319
Спокойствие и многословие през зимата.....	325
Трудностите на зимата.....	327
Лятото и стремителният му живот.....	329
Летните епидемии.....	332
Средиземноморският климат и Изтокът	333
Сезонен ритъм и статистики.....	334
Детерминизъм и икономически живот.....	341
3. Променил ли се е климатът от XVI в. насам?	343
Допълнение	348
V. ЧОВЕШКОТО ЕДИНСТВО:	
ПЪТИЩА И ГРАДОВЕ, ГРАДОВЕ И ПЪТИЩА.....	353
1. Сухоземни и морски пътища.....	354
Снабдителните пътища	357
Архаизъм на транспортните средства	362
Преимущество на сухоземните пътища към 1600 г.?	364
Проблемът със сухоземния път сам по себе си.....	369
Двойното свидетелство на Венеция.....	371
Движение и статистика: случаят на Испания.....	374
Двойният проблем в дългосрочен план.....	376
2. Навигацията: тонажи и конюнктури	377
Многотонажни кораби	
и малки платноходи през XV в.	382
Първите успехи на малотонажните кораби	384
В Атлантика през XVI в.	385
В Средиземно море.....	391
3. Градските функции.....	399
Градове и пътища.....	399
Прехвърлянията на стоки	403
От пътя до банката	405
Градски цикли и регрес	410
Много непълна типология.....	411

4. Градовете, свидетели на века	414
Демографското покачване	415
Стари беди, нови беди:	
недоимъкът и проблемът с житото	417
Стари беди, нови беди: епидемиите	422
Необходимият имигрант	424
Градските политически кризи	429
Привилегированите градове на парите	433
Кралските и имперските градове	437
В полза на столиците	444
Вече конюнктурата	446

Част втора

КОЛЕКТИВНИ СЪДБИ И ОБЩИ ДВИЖЕНИЯ

I. ИКОНОМИКИТЕ: МЯРКАТА НА ВЕКА	451
1. Пространството, враг номер едно	451
За тези, които пишат:	
това, което се губи на отиване и на връщане	451
Измеренията на морето: няколко рекордни скорости	454
Средните скорости	457
Привилегированото положение на писмата	461
Новината – луксозна стока	466
Актуални сравнения	469
Империи и пространства	471
Трите мисии на Клод дю Бург (1576 и 1577 г.)	474
Пространство и икономика	475
Панаирите – допълнителна	
мрежа на икономическия живот	479
Икономическите зони с малък радиус	483
Четиригълникът Генуа–Милано–Венеция–Флоренция	488
2. Броят на хората	497
Свят от 60 или 70 милиона души	497
Празните средиземноморски пространства	500
Демографско нарастване от 100%?	504
Равнища и признаци	506
Уговорки и заключения	514
Доказателства и внушения	516
Няколко сигурни неща	516
Друга проверка – миграциите	520

3. Може ли да се конструира „моделът“ на средиземноморската икономика?	523
Земеделието – основна производствена дейност	526
Производствен баланс.....	534
„Ферлагсистемата“ и възходът на градските производства.....	538
Системата преуспява.....	540
Пътуваща работна ръка.....	541
Общи и отделни движения	543
Обемът на търговските сделки.....	547
Ограниченост и значение на далечната търговия.....	552
Капиталистическите концентрации.....	555
Общият тонаж на средиземноморските флоти	557
Сухоземният транспорт.....	560
Държавите са най-големите предприемачи на века.....	562
Ценни метали и монетарна икономика.....	565
Дали нещастните са една пета от живите?.....	568
Предварителна таблица	573
Храната – лош критерий: официално супата е винаги добра.....	575
Точна ли е сметката?	576

II. ИКОНОМИКИТЕ:

БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ, МОНЕТИ И ЦЕНИ	579
1. Средиземноморието и златото на Судан	581
Износът на благородни метали на Изток.....	581
Суданското злато: прецедентите.....	585
Португалците в Гвинея: златото все още пристига в Средиземноморието.....	587
Отговорностите на конюктурата	592
Суданското злато в Северна Африка	593
2. Среброто на Америка	595
Богатствата на Америка и на Испания.....	595
Богатствата на Америка по пътя за Антверпен	599
Френският обиколен път.....	605
Големият път от Барселона до Генуа и вторият цикъл на американските благородни метали	608
Средиземноморието – залято от испански монети.....	615
Италия в плен на „moneda larga“	619
Векът на генуезците.....	623
Панаирите на Пиаченца.....	628
Векът на полиците.....	633

От последния банкрут на Филип II до първия на Филип III (1607).....	635
3. Покачването на цените	643
Оплакванията на съвременниците.....	643
За отговорностите на Америка.....	648
За и против отговорностите на Америка.....	649
Заплатите.....	652
Поземлените доходи.....	655
Банки и инфлация.....	658
„Индустриалците“	661
Държавите и покачването на цените	662
Намаляване на „богатствата“ от Америка.....	667
Девалвирани и фалшифицирани монети.....	669
Три метални ери	673
III. ИКОНОМИКИТЕ: ТЪРГОВИЯ И ТРАНСПОРТ.....	675
1. Търговията с пипер.....	675
Средиземноморският реванш: просперитетът на Червено море след 1550 г.	677
Пътищата на търговията в Леванта.....	682
Възстановяването на португалския пипер	688
Планове и сделки относно португалския пипер	690
Португалският пипер – предложен на Венеция	693
Договорът на Велзерови и Фугерови (1586–1591)	696
Устойчивостта на левантинските пътища на подправките	698
Възможни обяснения.....	704
2. Равновесия и кризи на средиземноморското жито	707
Житата.....	707
Няколко правила на търговията със зърно	709
Търговията на жито – свързана с морските пътища	714
Пристанища и страни износители	717
Житото от Ориента	722
Равновесия, кризи и превратности.....	724
Първите кризи: северното жито в Лисабон и Севиля	725
„Бумът“ на турското жито (1548–1564)	732
Да ядеш собствения си хляб: италианската конюнктура от 1564 до 1590 г.....	736
Последна превратност: северното жито след 1590 г.....	742

Сицилия си остава Сицилия	746
Относно кризите на житото	750

3. Търговия и транспорт:

платноходите на Атлантика.....	750
---------------------------------------	------------

I. Преди 1550 г.: първите пристигания .....

Баски, бискайци и дори галисийци.....	751
Португалците	753
Нормандци и бретонци.....	754
Фламандските кораби	756
Първите английски платноходи.....	757
Периодът на просперитет (1511–1534)	758

II. От 1550 до 1573 г. ....

Средиземно море на средиземноморците	761
Връщането на англичаните (1572–1573).....	765
Англо-турските преговори (1578–1583)	769
Успехът на английската навигация.....	771
Положението в края на века	773
Пристигането на ханзеатите и на холандците	774
От житото до подправките: холандците завладяват Средиземно море.....	777
Как холандците завземат Севиля без насилие след 1570 г.	782
Новите християни в Средиземноморието	787
Северното нахлуване и залезът на Средиземноморието	790

Бележки	793
----------------------	------------

Списък на картите и графиките.....	907
---	------------

Списък на илюстрациите извън текста	909
--	------------

Фернан Бродел

Българският историк (а защо не и един по-широк кръг читатели, които се интересуват сериозно от история?) десетилетия наред нямаше достъп до големите историци на ХХ в. и, разбира се, до техните съчинения: Л. Февр – „Проблемът за неверието през XVI в.: Религията на Рабле“ и М. Блок „Кралете чудотворци“ и „Феодалното общество“, Й. Хьойзинга – „Есента на Средновековието“ и А. Пирен – „История на Белгия“; съчинения, важни не толкова с тяхната фактология, колкото с тяхната методология; съчинения, прокарващи нови пътища в полето на историописа. Подобно съжаление изрази и А. Гуревич (1991) в послеслова на руското издание на книгата на Люсиен Февр „Битка за историята“. Утеха ли е това за нас? Едва ли!

Последните десетина години открихнаха мъничко вратата и това сякаш създаде илюзията за промяна. За съжаление, само илюзия, тъй като книгите, които се промъкват през тази вратичка, идват с голямо закъснение. „Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II“ се появява в България петдесет години след първото си издание. Открит късно от някои български учени, станал по-популярен през последните години (не без помощта на руски преводи на книгите му), големият историк най-после стъпва и у нас. Дали трябва да се утешим с една от любимите на българина поговорки: „По-добре късно, отколкото никога“? Трудно ми е да отговоря.

Кой е Фернан Бродел (1902–1985)? Неговото кратко curriculum vitae би изглеждало така. Завършва Сорбоната и от 1924 до 1932 г. е професор в Алжир. До 1935 г. е в Париж и след това отново извън Франция: между 1935 и 1937 г. е професор в Сао Пауло. През 1937–1938 г. е ръководител на изследванията в École Pratique des Hautes Études. Основател и президент на VI секция на Е.Р.Н.Е. – днес École des Hautes Études en Sciences Sociales (1956–1972). По същото време е професор в Collège de France (1949–1972). Той е основател и първи директор на Maison des Sciences de l’Homme (1962–1985); един

от съдиректорите и сетне директор на прочутото списание „Анали“ (1946–1985). Член на Френската академия (1984).

Кратко, но ясно и богато на информация. Разбира се, Ф. Бродел ще остане в историческата наука на двадесетото столетие не със своите постове в администрирането на френската историческа наука, а със своите идеи, материализирани в книгите му. Много може да се пише за новото, което той внесе в историографията. Тук това едва ли е възможно, пък и не е необходимо. Но все пак два основни момента от схващанията на Ф. Бродел трябва да бъдат отбелязани.

На първо място трябва да бъде поставен *революционният тезис, геоисторическата концепция за единството на пространството и времето* (думите са на Кристиан Амалви, но същностната характеристика е направена още от Л. Февр); концепция, която му отваря вратата на „Колеж дьо Франс“, където той наследява от Л. Февр катедрата „История на модерната цивилизация“; концепция, изразена по блестящ начин в „Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II“. Веднага след това трябва да бъде поставено схващането му за „*la longue durée*“ – *продължителният* (или *дългият*) *период*, противопоставено на *краткосрочния период* или казано по друг начин, на *събитието и събитийната история* (толкова критикувана от учениите около А. Бер и неговия Centre International de Synthèse, преди всичко от Л. Февр и М. Блок); едно схващане, което даде завършен вид на концепцията за *Новата история* („целокупната история“ на неговите бележити предходници), разработена окончателно с помощта на следващото поколение френски историци: М. Феро, Фр. Фюре, Ж. Льо Гоф, Е. Льо Роа Ладюри, Р. Мандру...

Няма да представям книгата. Читателят сам ще я открие (обемист материал, разпределен в три тематични части: средата – социалният аспект – хората, политиката и събитията, а полиграфически е разделен на две книги в по-късните издания). Ще отбележа само две неща, следвайки Л. Февр: необичайният герой, основното действащо лице (а не обект на изследване!) – Морето – и новата методология, която най-просто може да бъде определена като пълно сливане между природата и човека.

Може би, запознавайки се с този кратък предговор, на българския читател ще бъде интересно да намери в него няколко думи за историята на тази прочута книга. И така, пребивавайки в Алжир,

младият Ф. Бродел пише писмо на Л. Февр, с което го уведомява, че в скоро време ще представи докторска дисертация на класическа тема (характеристиката е на Л. Февр): „Средиземноморската политика на Филип II“. Писмото неслучайно е отправено към Л. Февр. Той е един от най-големите познавачи на XVI в. и автор на книгата „Филип II и Франш Конте. Изследвания по политическа, религиозна и социална история“ (1912). И съветът не закъснява. Февр пише на младия Бродел: „Филип II и Средиземно море! Прекрасна тема! Но защо не Средиземно море и Филип II?“ Тъй като ролята на двете главни действащи лица съвсем не е равностойна. Това променя всичко, защото внушението е отправено към истински учен. Ф. Бродел започва едва ли не отново и тръгва да събира материали във всички архиви на средиземноморския свят. Или както ще напише образно и емоционално самият Л. Февр (1949): „В това няма нищо особено. Необичайното е, че той се решава да действа сам, с голям кураж, без кормчия и другари, без наръчник по навигация. Той се осмелява да се впусне в плаване по яростните вълни на морето, което е спокойно и се усмихва със своята синева само на рекламите за туристите. Той посвещава десет години на своето пътешествие около морето. И вижда края на своята работа, когато идва войната от 1940 г.“

Започва второто действие. Ф. Бродел е на фронта, пленен е и прекарва следващите четири години в германски концентрационен лагер. И тук той започва да пише по памет своята книга. И я изпраща, тетрадка по тетрадка, на Л. Февр. Така се ражда „Средиземно море и средиземноморският свят по времето на Филип II“. По-нататък е по-лесно. През 1947 г. тя е защитена като докторска дисертация, а през 1949 г. е вече отпечатана – в един том (1147 страници), без богатата библиография и без картите и илюстративния материал. Следващите издания поправят тези полиграфически недостатъци и правят от книгата това, което тя е днес.

Като завършвам този кратък текст, искам да припомня думите на учителя, на Л. Февр. „Тази книга е дълбока и сериозна; тя е част от онези книги, които стават „настолни“ в продължение на години. „Да – може би ще ми възразят, – но ако се интересуваш от Средиземноморието през XVI в., от Филип II Испански или просто от XVI в.“ Не. Ако се интересуваш от история... Това не е книга, която учи. Това е книга, която те кара да израстваш.“

НА НЕЗАБРАВИМИЯ ЛЮСИЕН ФЕВР
в израз на благодарност и синовна преданост

*До днес в Новия свят въобще не е открито Средиземно море,
каквото съществува в Европа, Азия и Африка...*

Ж. Акоста. „Естествена история на Индиите“, 1558, с. 94